

**Вільне варіювання акцентної структури складних слів в аспекті
британської, американської, канадської та австралійської вимовних
норм**

Сучасна поліетнічна англійська мова функціонує у вигляді національних варіантів, як різновидів норми єдиної літературної мови, котрі, незалежно від ступеня інтенсивності диференційних рис, володіють сукупністю конвергентних ознак, що забезпечують не лише їхню стабільність, а й визначають тенденції подальшого розвитку (Ю.А.Жлуктенко). У зв'язку з тим, що будь-якому синхронному зрізу мовної системи притаманна внутрішня динаміка, що виявляється у видозміні, дублетному функціонуванні або кореляції її компонентів (Ю.А.Жлуктенко, Н.Н.Семенюк, В.М.Солнцев, В.Н.Ярцева), цікавим матеріалом для вивчення динамічних рухів у нормативному аспекті є варіювання акцентних структур складних слів.

На часі всебічно в синхронному та діяхронному аспектах вивчались акцентні типи (АТ) та акцентні структури (АС) британського національного варіанта англійської мови (О.І.Енгель, А.О.Єрошин, С.В.Шароварова, Д.А.Шахбагова, В. Danielsson, Е. Fudge, R. Kingdon) зокрема, АС складних слів (В.О.Бондаренко, О.О.Глікіна, Т.В.Мошніна, Т.В.Лєвіна). Однак, дотепер відсутнє порівняльно-зіставне синхронічне дослідження варіативних АС складних слів/СС в аспекті британської, американської, канадської та австралійської норм.

Мета статті полягає у встановленні особливостей вільного варіювання акцентної структури складних слів в аспекті британської, американської, канадської та австралійської норм шляхом зіставлення їхніх типів та варіативних акцентних структур.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: узагальнення найбільш розповсюджених акцентних типів в аспекті чотирьох досліджуваних норм, порівняння процесів інтраваріантної видозміни в межах

британської та американської норми, зіставлення акцентних структур складних слів британської вимовної норми з іншими нормами та систематизацію продуктивних моделей їхньої видозміни.

Специфічною рисою англійської мови є *вільне акцентне варіювання* (ВAB), яке тлумачимо як допустиму літературною нормою вимови видозміну акцентного оформлення слова, що забезпечується перерозподілом кількості, місця та/або ступенів наголосу, при збереженні тотожності значення слова або його лексико-граматичного класу. У нашому дослідженні базовою нормою є британська, а фоновими – американська, канадська та австралійська.

Корпус матеріалу спостереження охоплює АС 440 слів, виокремлених шляхом суцільного обстеження сучасних словників англійської вимови [2; 3; 4; 5].

Загальновідомо, що інвентар акцентних типів англійських слів складають 11, які відтворюють загальну схему розподілу головного й другорядного наголосів за складами в словоформах слів [1, с. 76]. Співвідношення складів слова за компонентами наголосу у межах кожного АТ утворюють варіантні акцентно-складові або *акцентно-ритмічні структури слів* (АСС) [1, с. 79].

Суцільне обстеження АС складних слів засвідчило, що у британській, американській, канадській та австралійській вимовних нормах лише 6 із 11 АТ, виокремлених Г.П.Торсуєвим, виявляють вільне варіювання місця та ступеня наголосу, а саме: 1) АТ «один головний наголос», 2) АТ «два головних наголоси», 3) АТ «другорядний та головний наголос», 4) АТ «головний та другорядний наголос», 5) АТ «другорядний, головний та другорядний наголос» і 6) АТ «два другорядних та головний наголос». Варіювання відбувається в словах, що належать, значною мірою, до лексико-граматичного класу іменників та прикметників, зі складовою довжиною від двох- до семи складів. Етимологічно, майже всі компоненти СС відносяться до питомої лексики, напр.: *all-time*, *clubfoot*, виключення становлять деякі слова французького, латинського та грецького походження, напр.: *dies non*, *petit(s) bourgeois*.

Розглянемо особливості акцентного варіювання СС в аспекті британської норми. За результатами дослідження, АТ «другорядний та головний наголос» є найбільш поширеною схемою розподілу наголосу в структурі СС (75,68% усіх СС матеріалу спостереження в аспекті британської норми). Особливо функціонально навантажені дво- і трьохскладові АС з другорядним

наголосом на першому складі і головним на другому (26,59% і 23,18% відповідно), напр.: *age-old* [,-'-]; *bullheaded* [,-'- -]. Варіювання АС СС реалізується, переважно, шляхом спрощення структури альтернативного варіанта (33,82%), напр.: *armor-plate* [,- -'- → ' - -] або дзеркальної симетрії головного й альтернативного варіантів (термін запропонований Л.Д.Сліпченко на позначення принципу розташування фонем у структурі слова), що виявляється у послабленні головного наголосу до другорядного й посилення другорядного до головного (33,33%), напр.: *front-runner* ['-, - → ,-' - -].

В аспекті американської норми майже половина складних слів оформлена акцентним типом «один головний наголос» (45% усіх СС емпіричного матеріалу в аспекті американської норми), який реалізується 9 АС. Найбільш поширеною з них є двоскладова АС з головним наголосом на першому складі, напр.: *quick-freeze* ['- -]. Інтраваріантна видозміна АС СС в американській нормі охоплює лише 98 складних ЛО, що майже удвічі менше, ніж у британській – 207 ЛО порівняно. Дзеркальна симетрія наголосів головного й альтернативного варіантів є провідною ознакою варіювання АС СС у межах американської норми – 52,04%, напр.: *thickheaded* [-, - - → ,-' - -].

Моделі варіювання АС в головному й альтернативному варіантах у британській та американській нормах охоплюють: 1) зміну АТ, що реалізується за рахунок спрощення, ускладнення й дзеркальної симетрії АС; а також 2) трансформацію АС у межах певного АТ, які наводимо в порядку спадання їхньої частоти в матеріалі спостереження (Див. табл. 1).

Зазначимо, що міжваріантне варіювання АС СС характеризується тим, що майже третина усіх складних ЛО варіює свою АС лише в головному варіанті або в головному й альтернативному в британській та американській нормах – 292 одиниці (15,78% усіх ЛО матеріалу спостереження), напр.: *alongside* [-, - ' - || -' - -]; *cost-effective* [,- -'- -; ' - - - - || ' - -, - -; , - -' - -] (позначка || використовується для диференціації варіантів британської норми та американської), решта СС має тотожну АС в головному варіанті обох норм,

але варіює в альтернативному – 148 складних ЛО (8% усіх досліджуваних слів), напр.: *grandnephew* [ˈ-, - -; ˈ-, - - || ˈ-, - -]; *cat's-cradle* [ˈ-, - - || ˈ-, - -; ˈ-, - -].

Таблиця 1

**Моделі варіювання акцентної структури складних слів
у британській та американській вимовних нормах**

№	Моделі видозміни АС складних слів	Британська норма		Американська норма	
		абс	відн (%)	абс	відн (%)
1.	Спрощення	70	33,82	15	15,31
2.	Дзеркальна симетрія	69	33,33	51	52,04
3.	Ускладнення	48	23,19	25	25,51
4.	Трансформація	17	8,21	7	7,14
5.	Спрощення і трансформація	3	1,45	–	–
	Усього	207	100%	98	100%

Схарактеризуємо складні слова першої групи, а саме ті, що мають відмінну АС в головному варіанті в британській та американській нормах. Міжваріантна видозміна АС СС реалізується у чотирьох моделях:

1. Спрощення АС в альтернативному варіанті (48,97% СС, що варіюють АС в головному варіанті) шляхом втрати другорядного наголосу і: 1.1) зміни АТ «другорядний та головний наголос» на АТ «один головний наголос» (47,95%), напр.: *blue jeans* [ˈ-, - → ˈ-, -]; 1.2) зміни АТ «другорядний, головний та другорядний наголос» на АТ «головний та другорядний наголос» (0,68%), напр.: *red light district* [ˈ-, - , - → ˈ-, - , -]; 1.3) зміни АТ «два другорядних і головний наголос» на АТ «другорядний та головний наголос» (0,34%), напр.: *self-congratulatory* [ˈ-, - , - - - - → ˈ-, - - - - -].

2. Дзеркальної симетрії головних варіантів (37,33%), що відбувається завдяки: 2.1) зміни АТ «другорядний та головний наголос» на АТ «головний та другорядний наголос» (35,96%), напр.: *after-hours* [ˈ-, - - → ˈ-, - , -]; 2.2) зміни АТ «головний та другорядний наголос» на АТ «другорядний та головний наголос» (1,37%), напр.: *hurdy-gurdy* [ˈ-, - , - → ˈ-, - - -].

3. Трансформації АС (9,59%): 3.1) в межах АТ «другорядний та головний наголос» (7,53%), напр.: *hors de combat* [ˈ-, - - - → ˈ-, - - - -]; 3.2) в межах АТ «один головний наголос» (2,06%), напр.: *spermatoocyte* [ˈ-, - - - - → ˈ-, - - - -].

4. Ускладнення АС (4,11%), що виражається в появі другорядного наголосу в альтернативному варіанті й зміні АТ: 4.1) АТ «один головний

наголос» на АТ «головний та другорядний наголос» (2,4%), напр.: *blueberry* [' – – – → ' –, – –]; 4.2) АТ «другорядний та головний наголос» на АТ «два другорядних і головний наголос» (1,03%), напр.: *esprit d'escalier* [–, – – ' – – – → –, –, – – ' –]; 4.3) АТ «один головний наголос» на АТ «другорядний та головний наголос» (0,68%), напр.: *base-born* [' – – → , – ' –].

Отже, провідною моделлю видозміни АС складних слів у головному варіанті британської та американської норм є її спрощення за рахунок втрати другорядного наголосу.

Зіставимо АС СС канадської й австралійської норм з британською. Найбільш поширеним АТ для канадської норми є АТ «головний та другорядний наголос» (41,57% усіх складних ЛО корпусу досліджуваних слів), що реалізується, переважно, дво- і трьохскладовими АС з головним наголосом на першому складі й другорядним на другому, напр.: *keynote* [' –, – –]; а для австралійської – АТ «другорядний та головний наголос» (35,9% усіх складних ЛО матеріалу спостереження), а саме трьох- та чотирьохскладова АС з другорядним наголосом на першому складі й головним на третьому, напр.: *poste restante* [, – – ' –]; *corpus de ballet* [, – – ' – –]. Варто зазначити, що в аспекті канадської норми функціонує АТ «два головних наголоси» (12,65% усіх складних ЛО), що в сучасній англійській мові на думку деяких вітчизняних лінгвістів (А.О.Єрошин, О.І.Енгель) існує лише як теоретично можливий і не був зафіксований нами в інших трьох нормах як об'єктах нашого вивчення.

Варіювання у межах канадської норми представлене лише трьома випадками, що реалізують моделі спрощення, напр.: *jai alai* [' – ' –; ' – –, –]; *thanksgiving* [' –, – –; – ' – –] і ускладнення АС, напр.: *yesterday* [' – – –; ' – –, –]. Із 166 складних ЛО, 81 слово має АС, тотожну акцентній структурі головного або альтернативного варіанта британської норми (лише чотири АС ідентичні структурі альтернативного варіанта, решта 77 співпадає з головним), а АС 70 складних слів не має відповідників ні в британській, ні в американській нормах.

Міжваріантне варіювання АС СС головних варіантів британської та канадської норм характеризується, у більшій половині випадків, ускладненням АС (59,09% усіх складних ЛО, що в канадській нормі мають відмінну від британської АС), шляхом: а) появи другорядного наголосу, а відтак зміни АТ «один головний наголос» на АТ «головний та другорядний наголос» (34,09%), напр.: *barefoot* [– ' – → ' –, –]; б) появи другого головного наголосу на

місці другорядного й, відповідно, зміни АТ «другорядний та головний наголос» на АТ «два головних наголоси» (21,59%), напр.: *henceforth* [,-' → '-']; а також в) появи другорядного наголосу і зміни АТ «один головний наголос» на АТ «другорядний та головний наголос» (3,41%), напр.: *hogmanay* [- → , -' -].

Окрім ускладнення, АС канадської норми притаманні також моделі: а) дзеркальної симетрії наголосів (29,55%), результатом якої є перехід АТ «другорядний та головний наголос» в АТ «головний та другорядний наголос» і навпаки; б) спрощення АС (9,09%) й в) трансформації АС (2,27%) у межах АТ «один головний наголос» і АТ «другорядний та головний наголос».

В австралійській нормі у корпусі досліджуваних СС зафіксована лише одна ЛО, що має два акцентних варіанти: *potpourri* [-' - -; , -' - -]. Із загального об'єму 39 зафіксованих складних слів матеріалу спостереження, майже половина з них – 18 ЛО характеризується ідентичністю акцентній структурі головного або альтернативного варіантів британської норми, а 16 ЛО не має відповідників у базовій нормі. Варіювання АС головних варіантів в аспекті британської та австралійської норм охоплює 23 СС і реалізується, переважно, за рахунок спрощення АС і зміни АТ «другорядний та головний наголос» на АТ «один головний наголос» (47,83% усіх складних ЛО, що варіюють свою АС у британській та австралійській нормах), напр.: *herewith* [,-' → -' -]. Інші моделі варіювання АС СС представлені: а) дзеркальною симетрією наголосів (21,74%); б) ускладненням АС (17,39%); і в) трансформацією АС у межах певного АТ (14,04%).

Відтак, у результаті порівняльно-зіставного дослідження складних слів із варіативною акцентною структурою в аспекті британської, американської, канадської та австралійської норм встановлено, що такі слова моделюють 6 із 11 акцентних типів, властивих англійській акцентній нормі: «один головний наголос», «два головних наголоси», «другорядний та головний наголос», «головний та другорядний наголос», «другорядний, головний та другорядний наголос», «два другорядних та головний наголос».

Найпоширенішою схемою розподілу наголосу в складних словах у британській та австралійській нормах є акцентний тип «другорядний та головний наголос», 75,68% і, відповідно, 35,9%; в американській – «один головний наголос», 45%; у канадській – «головний та другорядний наголос», 41,57%. Загалом, акцентні структури складних слів канадської та

австралійської норм виявляють більший відсоток кореляції з британською, ніж з американською вимовною нормою. Ядро варіювання утворено трьох- і двоскладовими акцентними структурами, що належать до лексико-граматичного класу іменників та прикметників.

Варіативне оформлення акцентної структури в аспекті британської та американської норм характеризується, переважно, її спрощенням за рахунок втрати другорядного наголосу. Акцентні структури складних слів канадської норми при зіставленні з британською виявили їхню повну тотожність у 48,8% випадків, а австралійської з британською у 46,15%. Незважаючи на ідентичність акцентних структур, відбувається також їхня видозміна: в канадській нормі у напрямі її ускладнення, 31,33% корпусу досліджуваних складних слів, при цьому продуктивність цього процесу забезпечується на лише появою другорядного наголосу – 19,88%, а й другого головного – 11,45%, а в австралійській – її спрощення (28,21%).

Так, вільне варіювання акцентної структури складних слів у британській, американській, канадській та австралійській нормах відбувається у напрямі її спрощення. Загалом, інвентар чинних моделей вільного акцентного варіювання складних слів у британській, американській, канадській та австралійській нормах за спаданням частоти у матеріалі спостереження охоплює: спрощення → дзеркальну симетрію → ускладнення → трансформацію.

Перспективою подальших досліджень є встановлення характеру варіювання акцентної структури слів з ускладненою морфологічною будовою в аспекті британської, американської, канадської та австралійської норм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Торсуев Г. П. Константность и вариативность в фонетической системе (на материале английского языка) / Торсуев Г. П. – М. : Наука, 1977. – 125 с.
2. Cambridge English Pronouncing Dictionary / [origin. compiled by D. Jones / edited by P. Roach, J. Hartman, and J. Setter]. – 17th ed. – Cambridge : Cambridge University Press, 2011. – 599 p.
3. Longman Pronunciation Dictionary / [origin. compiled by J. Wells]. – 2nd ed. – Harlow : Longman, 2008. – 870 p.
4. The Australian Oxford Pocket Dictionary / [origin. compiled by G. Johnson / edited by B. Moore]. – 5th ed. – Oxford : Oxford University Press, 2002. – 1298 p.

5. The Collins Canadian English Dictionary and Thesaurus / [edited by E. Summers, A. Holmes]. – 1st ed. – Great Britain : Harper Collins Publishers, 2004. – 1413 p.